

- ASIA:** Lapsen oikeus tulla kuulluksi – pyöreän pöydän keskustelu lasten osallisuudesta
- AIKA:** Maanantai 31.10.2016 klo 9 – 12.30
- PAIKKA:** Säätytalo, Helsinki.

Pyöreän pöydän keskustelun puheenjohtajana toimi lapsiasiavaltuutettu Tuomas Kurttila.

Lasten osallisuus ja lasten mielipiteen kuuleminen ovat ajankohtaisia asioita eritoten meneillään olevan maakuntauudistuksen ja hallinnollisten rakenteiden muutoksen vuoksi. Velvoite nuorten edustuksellisten osallistumismuotojen kehittämiseen on kirjattu Kuntalakiin ja vastaava velvoite on tulossa myös Maakuntalakiin. Pyöreän pöydän keskustelun tarkoituksena oli keskustella niistä sekä edustuksellisista että muista mahdollisista lasten osallistumismenetelmistä, joilla lasten kokemuksia ja näkemyksiä voitaisiin selvittää sekä pohtia niitä esteitä, jotka heikentävät lasten osallisuutta. Keskustelijat edustivat ministeriöitä, kuntia, yliopistoja, valtionhallintoa ja järjestöjä. Osallistujalista on yhteenvedon lopussa.

Pyöreän pöydän keskustelun tavoitteena oli ajatustenvaihto ja ajankohtaisen tiedon saaminen aiheesta, ei yhteisen loppupäätelmän aikaansaaminen. Lapsiasiavaltuutetun toimiston työssä osallisuus on yksi tärkeimmistä toimiston työtä ohjaavista periaatteista. Toimisto pyrkii vaikuttamaan aktiivisesti siihen, että lasten ääni kuultaisiin päätöksenteossa paremmin. Tätä varten toimistolla on nuorten neuvonantajien toimintamalli, jossa kuullaan erilaisten lasten ja nuorten ryhmien kokemuksia ja ajatuksia. Lisäksi toimisto selvittää lasten ja nuorten näkemyksiä esimerkiksi kunta- ja kouluvierailuilla sekä alakouluikäisille suunnattujen lasten nettisivujen kautta.

Keskustelun aluksi pidettiin kolme alustusta. Ensimmäisenä Lapsiasiavaltuutetun toimiston ylitarkastaja Terhi Tuukkanen toi esille osallisuuteen ja sen toteutumiseen liittyviä haasteita. Esimerkiksi lasten ja nuorten yhdessä tärkeimmistä ympäristöistä, koulumaailmassa, lasten osallisuus ei toteudu parhaalla mahdollisella tavalla: noin 40 % oppilaista kokee, että heidän mielipiteitään ei huomioida koulutyön kehittämisessä, eivätkä opettajat kannusta oppilaita mielipiteiden ilmaisemiseen. Kunnissa ja yhteiskunnan tasolla lasten ja nuorten osallisuus tyypistyy usein ”harvojen ja valittujen” toiminnaksi esimerkiksi nuorisovaltuustoissa tai lasten parlamenteissa. Moni lapsi ja nuori ei koe edustuksellisia osallistumismuotoja omakseen ja heille voi olla vaikea löytää omanlainen tapa vaikuttaa. Siksi monella lapsella ja nuorella ei ole itselleen sopivia keinoja ilmaista mielipiteitään ja tulla kuulluksi. Tuukkanen mukaan osallisuus vaatii tiettyä kompetenssia (esim. lukutaitoa) ja voimavaroja, joita kaikilla lapsilla ei ole. Tästä syystä heikoimmassa asemassa ja marginaaleissa olevat lapset tarvitsevat erityistä huomiota, jotta hekin löytäisivät oman tapansa vaikuttaa ja heidän äänensä saataisiin kuuluviin.

Toisena alustajana puhui Jyväskylän yliopiston tutkija Johann Kiili. Hän keskittyi puheenvuorossaan alakouluikäisten osallisuuteen sekä tutkimukseensa Tampereen lasten parlamentista. Kiilin mukaan sekä koulussa että kunnassa lasten osallisuustoiminta on hyvin usein varsin suunnitelmallista ja käytössä ovat aikuisten maailmasta lainatut mallit kuten vaalikäytännöt. Näin lasten toiminnalle on asetettu aikuisten taholta valmiit rakenteet ja tavoitteet, mikä rajaa lasten mahdollisuuksia muodostaa omanlaisiaan toimintatapoja.

Kiili nosti alustuksessaan esille sukupolviset rakenteet, joita hallitsevat aikuisten ja vanhempien sukupolvien toimintatavat. Siksi lasten osallisuuden muodoissa turvaudutaan monesti näihin rakenteisiin, jotka eivät välttämättä kuitenkaan palvele parhaalla mahdollisella tavalla nykyajan lapsia. Kiili nosti osallistumisen avainkysymyksiksi edustuksellisuuden legitimoinnin, oikeudenmukaisemman vallanjaon ja osallistumISRakenteiden tehokkaamman nivomisen osaksi päätöksentekoa. Kysymys siitä, kuka edustaa ketä värittää edustuksellisen osallistumisen legitimitietin muodostumista. Esiin nousi myös se, miten osallisuus koulussa näyttäytyy ensisijaisesti kansalaiskasvatuksena ja muotona on lähes poikkeuksetta oppilaskuntatoiminta. Opettajien joukossa oppilaskunnan vetäminen ei ole erityisen haluttu tehtävä, sillä toiminnalle on usein varattu vähän resursseja, sillä on tiukat rajat ja se saattaa helposti ajautua ”ohjelmatoimiston” rooliin.

Oppilaskuntatoiminnassa tai muuten edustuksellisessa toiminnassa mukana olevat lapset ”tajuavat miten tätä peliä oikein pelataan” eli aikuisten säännöillä vaaleineen, kokousmenettelyineen, aloitteineen ja lausuntoineen, totesi Kiili. Näin osa lapsista jää väistämättä ja tahtomattaan osallisuustoiminnan ulkopuolelle. Jotta lasten osallisuutta voitaisiin parantaa, tarvitaan avoimempia ja julkisempia osallistumisen areenoita, lisää voimavaroja toteutukseen sekä ”painavampaa vastuullisuutta”. Tämä tarkoittaa sitä, että lasten on edustettava lapsia, saatava vastauksia ja kommunikoidava poliitikkojen kanssa, totesi Kiili.

Kolmantena alustajana nuorten osallisuutta kunnassa esitteli Helsingin kaupungin nuorisajohtaja Tommi Laitio. Helsingin kaupungilla on käytössään uudet osallisuuden periaatteet, joiden mukana lasten ja nuorten ääni pyritään saada paremmin kuuluviin kaupungin päätöksenteossa. Ideana on toiminnan laadun parantaminen sekä tiedon lisääminen. Laitio muistutti myös, ettei osallisuus ole yhtä kuin samanmielisyyttä: lasten näkökulma ei ole yksi, vaan erilaisten lasten eri näkökulmat ja intressit tulisi ottaa huomioon päätöksenteossa. Erimielisyyttä tulee sallia ja ristiriitoja sietää, Laitio painotti. Tärkeää on myös erottaa toisistaan asiakkuus ja kuntalaisuus. Kysymykset ”Mitä haluat” ja ”Mikä on kivaa” ovat eri asioita kuin ”Mitä tarvitset” ja ”Mikä olisi oikein”. Lasten asettaminen asiakas-positioon voi johtaa sekä epärealistisiin odotuksiin kuin myös koko kansalaisen tai kuntalaisen aseman hämärtymiseen. Tähän on tartuttu Helsingissä esimerkiksi luomalla päiväkoteihin Hyve-malli, jossa päiväkodeissa määritellään yhdessä lasten kanssa päiväkodin omat hyveet.

Laitio nosti esille eri tasojen vaatimat erilaiset menetelmät, jotta lapset ja nuoret voivat ylipäättään ottaa kantaa heitä koskeviin asioihin. Tietoa on tuotettava lapsille ja nuorille sopivassa muodossa ja myös huolehdittava sen tavoitavuudesta. On mahdoton yhtälö olettaa, että lapset voisivat muodostaa mielipiteen asioista, joista heitä ei ole informoitu mitenkään. Siksi edustustason ja ruohonjuuritason välillä oleva kuilu on kurottava umpeen. Esimerkkinä Laitio mainitsi Helsingin osallistuvan budjetoinnin mallin, jossa lasten kuulemisvaiheen jälkeen tulokset viedään lasten ja nuorten kuultavaksi ja äänestäminen seuraa vasta tämän jälkeen. Pohdittavaksi nousi myös mahdollisuus kuulla lapsia ja nuoria painotetun satunnaisotannon keinoin. Laitio nosti esiin sote-uudistuksen vaikutukset, joiden myötä nuorisopalveluiden, kuten kulttuurin ja liikunnan, painoarvo kunnissa kasvaa ja kunnan entistä vahvemmaksi perustehtäväksi muodostuu lasten ja nuorten hyvinvointi. Siksi osallisuuteen liittyvät mallitkin on entistä tärkeämpi saada osaksi kunnallista päätöksentekoa.

Näiden alustusten jälkeen jokainen osallistuja piti noin kolmen minuutin mittaisen puheenvuoron, jonka jälkeinen aika oli varattu keskustelulle.

Keskustelussa nousi esiin monia näkökulmia erityisesti liittyen edustukselliseen osallistumiseen lasten osallisuuden muotona. Näkemykset edustuksellisesta osallistumisesta jakoivat keskustelijoiden mielipiteitä laajasti. Osa keskustelijoista kannatti lasten edustuksellista osallistumista vahvasti ja näki sillä olevan legitimoitun aseman edustamassa kaikkia lapsia ryhmänä. Keskustelussa esille tulleen toisen näkökulman mukaan edustuksellinen osallistuminen on mahdollista vain osalle lapsista, joilla on siihen vaadittavat taidot, tiedot ja resurssit. Muut putoavat auttamatta edustuksellisten muotojen ulkopuolelle. Puolustajien mukaan edustuksellisuus on tärkeä osallisuuden muoto niille, jotka siihen osallistuvat, se antaa valmiuksia

oppia ymmärtämään päätöksentekoa ja voi tosiasiallisesti vaikuttaa lapsia koskevaan päätöksentekoon. Edustuksellisuudella nähtiin olevan mahdollisuus osallistaa muita lapsia ja nuoria mukaan ja edustuksellinen toiminta voi mahdollistaa lapsille paikkoja harjaantua ”taistelemaan aikuisia vastaan”.

Kriitikkojen mukaan edustuksellisia osallistumisen muotoja käytetään kuittaamaan lasten näkökulma huomioon otetuksi, vaikka todellisuudessa niiden kautta ei saada esiin erilaisten lasten erilaisia mielipiteitä. Lisäksi edustuksellisuutta kritisoitiin sen ”aikuismaisuudesta”, jonka myötä lasten toiminnalle on luotu aikuisten taholta rajat ja toimintamallit, jotka voivat rajoittaa todellista lasten osallistumista lapsille ominaisemmilla tavoilla. Näin osallistuminen on riippuvaista lasten taidoista. Vallitseva yhteinen näkemys oli se, että edustuksellinen osallistuminen yksistään ei riitä lasten osallisuuden toteutumiseksi, vaan erilaisia muotoja on syytä kehittää rinnakkain eikä lähtökohtaisesti asettaa niitä toisensa poissulkeviksi. Toisaalta kriittisen näkökulman mukaan edustuksellisuuden painottamisen myötä muiden osallisuuden muotojen kehittäminen voi jäädä täysin huomiotta, mikäli edustuksellisuuden sudenkuoppia ei hallinnossa tunnusteta. Ongelmallinen edustuksellisesta osallistumisesta tulee silloin, kun sen ajatellaan vastaavan jo kaikkiin tarpeisiin, todettiin keskustelussa.

Isoja haasteita nähtiin siinä, miten hallinnossa viedään eteenpäin lasten tekemiä ehdotuksia. Avoin hallinto ja hallinnon ymmärrettävyys nostettiin esille parantamista vaativina seikkoina. Valtiolla lasten osallisuus ja sen toteutuminen on heikompaa kuin kunnissa ja siksi olisi tärkeää kehittää uusia kuulemisen tapoja, jotta osallistumisen mielekkyys erilaisille lapsille olisi mahdollisimman suurta. Virkamiesten tietoisuuden lisääminen ja kouluttaminen kunnissa ja valtion tasolla mainittiin keinoksi edistää lasten osallisuuden parempaa huomioimista. Toisaalta monet julkiselle valmistelulle asetetut näkökulmavaatimukset, kuten esimerkiksi lapsivaikutusten arviointi, sukupuolivaikutusten arviointi, ympäristövaikutusten arviointi jne. vaativat virkamiehiltä paljon osaamista, jotta kaikki näkökulmat osataan ottaa huomioon. Lisäksi demokratia- ja ihmisoikeuskasvatus kouluissa ja järjestötoiminnan turhan sääntelyn purkaminen tulivat valtion taholta tärkeiksi kehityskohteiksi.

Puheenvuoroissa todettiin tärkeäksi huomioida haavoittuvassa asemassa olevien lasten ja nuorten osallistumismahdollisuudet. Esimerkiksi vammaisilla lapsilla ei ole mahdollisuuksia tuoda mielipiteitään esille samalla tavalla kuin monilla muilla lapsilla, vaan toiminnallinen ilmaisu voi olla heille luontevampi osallisuuden muoto. Myös maahanmuuttajalapsat nähtiin kokonaan suljetun ulos osallisuuskeskustelusta ja – toiminnasta. Jos osallisuuden muodot perustuvat pelkästään puhumisen ja lukemisen hallintaan, suljetaankin ulos väistämättä osa lapsista. Siksi lasten kuuntelemiseen pitäisi olla käytössä aikaa ja resursseja. Ei pidä myöskään olettaa, että esimerkiksi juuri vammaiset lapset aina edustaisivat ryhmäänsä tai kokisivat kuuluvansa vammaisten joukkoon. Tämä alleviivaa edustuksellisuuden ongelmaa siitä, kuka voi edustaa mitään ryhmää. Myös keskustelussa esitetty näkemys monitasoisten osallistumismahdollisuuksien luomisesta ja lapsille ominaisen tekemisen tunnistamisesta ja hyödyntämisestä on tärkeä pohdittaessa osallisuusmuotojen kirjon lisäämistä. Esimerkkinä mainittiin useissa alakouluissa ja jokaisessa luokassa toteutetut yhdenvertaisuus-työpajat, joiden kautta kouluille muodostettiin omat yhdenvertaisuusohjeet.

Aikuisten velvollisuus on nähdä lasten tarpeet ja pitää huolta niiden huomioimisesta kuuntelemalla lapsia. Samalla aikuisten asenteet vaikuttavat, sillä valtaa ei välttämättä haluta jakaa lapsille, huomautettiin keskustelussa. Siksi epävarmuuden ja keskeneräisyyden sieto on aikuisille tärkeää. Myös digitalisaation mainittiin tuovan oman lisänsä osallisuusmahdollisuuksien kehittämiseen, mutta varsinaista keskustelua sen mahdollisuuksista ei syntynyt.

Keskustelussa nousi esille lisäksi erilaisten vaikuttajaryhmien merkitys lapsille ja nuorille subjektiaseman muotoutumisen tukena. Toisaalta kaikki lapset eivät samaistu samoihin tai oletettuihin ryhmiin, eikä heitä pidä rangaista siitä kuuntelemattomuudella. Erilaisista syistä vaikeammin osallistettavia ja osallistuvia lapsia ei saa eristää, vaan aikuisten tulee pyrkiä kuuntelemaan useiden erilaisten lasten näkökulmia. Siksi aikuisten ei tule hyväksyä ”ei kiitos” -vastausta, vaan pyrkiä avaamaan uusia osallisuuden ja osallistumisen mahdollisuuksia. Tärkeää on esittää lapsille sopivassa muodossa olevaa tietoa, mikäli halutaan että lapsella on edellytyksiä oikeasti vastata tiedusteltavaan asiaan. Lasten kielellä puhuminen on yksi tapa lisätä

osallisuutta ja lasten mahdollisuuksia osallistua. Yksi keskustelija toi esille erään lapsen suusta kuullun toiveen osallisuutensa tavoista: ”Jotain muuta kuin kokouksia”. Tämän keskustelun pohjalta lasten osallisuuden muotoja onkin edelleen pohdittava, sillä edustuksellisuuden hallitsevan aseman ohella muita osallisuuden tapoja kaivataan.

Lapsiasiavaltuutettu toi esille keskustelun päätteeksi tarpeen tunnistaa ”lasten monet äänet” pakotettujen yhteisten ja näennäisesti jaettujen mielipiteiden sijaan (ero aikuisosallisuuteen). Jatkopohdinnoissa olisikin hyvä syventää muun muassa tutkijoiden suunnalta, mitä erottavia ja mitä yhteisiä piirteitä liittyy lasten osallisuuteen aikuisten osallisuuteen verrattuna – tämä voisi mahdollistaa kriittistä tarkastelua usein aikuisten luomien osallisuusrakenteiden käyttöön lasten osallisuudessa. Lapsiasiavaltuutettu piti tärkeänä rakentaa uusia arviointikohteita lasten osallisuuteen mm. koulutuksen arviointitoiminnassa (Karvi).

Pyöreän pöydän keskusteluun 31.10.2016 osallistuneet

Elo Satu, Opetushallitus
Gretschel Anu, Nuorisotutkimusverkosto
Helander Merike, LAPS-toimisto
Hetemäki Inka, Suomen UNICEF
Holkeri Katju, VM/Avoin hallinto
Isosomppi Saara, LAPS-toimisto
Karhuvirta Tiina, Kehittämiskeskus Opinkirjo
Kiili Johanna, Jyväskylän yliopisto
Kinanen Juha, PTK-poikien ja tyttöjen keskus
Kurttila Tuomas, LAPS-toimisto
Laitio Tommi, Helsingin kaupunki
Nivala Miia, Tampereen kaupunki, Nuorisopalvelut
Olli Johanna, Turun yliopisto, Lastenneurologian hoitajat ry
Pajamäki Tatjana, MLL
Perttula Sonja, LSKL
Ronkainen Emmi, LAPS-toimisto
Tuukkanen Terhi, LAPS-toimisto
Uosukainen Kimi, Nuva
Uusitalo Kirsi, Allianssi
Wilhelmsson Niklas, OM